

УДК 347. 255

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ СПАДКОВОГО ПРАВОВІДНОШЕННЯ, ОБ'ЄКТОМ ЯКОГО ВИСТУПАЮТЬ КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ

Тетяна МАРТИНЮК,
аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

В статті розглянуто питання здійснення прав учасників спадкового правовідношення, об'єктом якого виступають культурні цінності. Визначено певні розмежувальні лінії в розумінні певних аспектів зазначеної проблеми в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних цивілістів. Виокремлено правові аспекти регулювання порядку здійснення заповідального відказу, предметом якого може бути передання відказоодержувачу у власність майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини. Встановлено особливості спадкових правовідносин, об'єктом яких є особисті папери, що мають художню, наукову, історичну цінність. Автором акцентовано увагу на досвіді законодавства Франції і Японії щодо включення в перелік особистих паперів, що мають фамільну цінність і пов'язані з історією сім'ї.

Ключові слова: *спадкове правовідношення, культурні цінності, цивільний кодекс, майнове право, склад спадщини.*

EXERCISE OF THE RIGHTS OF PARTICIPANTS OF THE INHERITANCE LEGAL RELATIONSHIP, THE OBJECT OF WHICH IS CULTURAL PROPERTY

Tetiana MARTYNIUK,
Postgraduate Student at the Department of Civil Law and Process
of National Academy of Internal Affairs

The Article considers the Question of the Exercise of the Right of Participants in a Hereditary legal Relationship, the Object of which is cultural Property. The Relevant boundary Lines have been defined in understanding certain Aspects of this Problem in Studies of domestic and foreign Civilist's. The legal Aspects of Regulating the procedure for the Implementation of a will refusal, the Subject of which may be the Transfer to the Recipient of ownership of a property Right or a thing that is or is not Part of the Inheritance, have been identified. The Features of hereditary legal Relations are established, the Object of which is personal Papers of artistic, scientific and historical Value. The Author focused on the Experience of the legislation of France and Japan on the Inclusion in the List of personal Papers of family Value and related to the History of the Family.

Keywords: *inheritance legal Relationship, cultural Values, civil Code, property Law, composition of Inheritance.*

EXERCITAREA DREPTURILOR PARTICIPANȚILOR LA RAPORTUL JURIDIC EREDITAR, AL CĂRUI OBIECT SUNT VALORI CULTURALE

Articolul are în vedere problema exercitării drepturilor participanților într-un raport juridic ereditar, al cărui obiect sunt valorile culturale. Sunt identificate anumite linii împărțitoare în înțelegerea anumitor aspecte ale acestei probleme în studiile unor civili domestici și străini. Sunt prezentate aspectele legale ale reglementării ordinii de executare a unei renunțări testamentare, obiectul căruia poate fi transferul dreptului de proprietate asupra unui drept de proprietate sau a unui lucru care face sau nu face parte din moștenire către testator. S-au stabilit particularitățile relațiilor juridice ereditare, al căror obiect sunt documente personale cu valoare artistică, științifică, istorică. Autorul se concentrează pe experiența legislației din Franța și Japonia pentru includerea în lista de documente personale care au o valoare familială și care sunt legate de istoricul familiei.

Cuvinte-cheie: *relație juridică ereditară, valori culturale, cod civil, dreptul proprietății, compoziția patrimoniului.*

Постановка проблеми. Науковий аналіз проблеми здійснення прав спадкування вимагає дослідження тих його аспектів, рішення яких складно знайти в цивільній і судовій практиці в історичній ретроспективі. Особливості його здійснення стосовно культурних цінностей в сучасних умовах вирішуються на теоретично-

му рівні з урахуванням низки наукових підходів, що висвітлюють і вирішують означену проблему, акцентуючи увагу і виділяючи в ній певні властивості, ознаки, що визнаються більш значущими, ніж інші. Вирізняються вольові, моральні, аксіологічні, матеріальні рівні проблеми спадкування культурних цінностей, що знаходяться у приватно-

ній власності громадян, вирішення якої має не лише теоретичне, а й вагомим практичне значення.

Актуальність теми дослідження. Спадкування культурних цінностей за цивільним законодавством України перебуває у постійному полі уваги науковців, так як зміна та трансформація суспільних відносин, а відтак і відображення означеної проблеми в законодавчому просторі має міждисциплінарний характер, що пов'язане із глибиною і різним аспектом змісту, співвідношенням суспільного і приватного, матеріального і духовного в її сутності.

Мета статті полягає у науковому осмисленні та розвитку підходів до проблеми здійснення прав учасників спадкового правовідношення, що відображають найбільш обґрунтовані та аргументовані положення фахівців щодо здійснення цивільного правовідношення, об'єктом якого виступають культурні цінності.

Виклад основного матеріалу. Здійснення суб'єктивних прав учасників спадкового правовідношення, об'єктом якого є культурні цінності, нерозривно пов'язане з проблемами праворозуміння як такого та з врахуванням специфіки окремих його аспектів. Для врегулювання відносин, пов'язаних зі здійсненням цивільних прав та виконанням обов'язків було включено низку норм ЦК України як загального, так і спеціального призначення.

Так, відповідно ч.1 ст. 11 ЦК цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права і обов'язки. З цього випливає, що цивільні права виникають, як правило, з дій та подій. Вони можуть також виникати із адміністративних актів чи безпосередньо із законодавчих норм [18].

Згідно зі ст. 12,13 ЦК України передбачають загальні засади здійснення цивільних прав і межі здійснення їх, то конкретнішу мету має ст. 319 ЦК під назвою «Здійснення права власності». Це пояснюється перш за все тим, що майнові спадкові права найчастіше знаходять прояв у праві приватної власності. Адже, згідно ст. 1218 ЦК до складу спадщини входять усі права та обов'язки, в тому числі і право власності, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті [там само].

Оцінюючи норми ЦК, спрямовані на здійснення прав спадкування, їх можна розділити на декілька груп.

До першої групи включити ті норми, які регулюють здійснення спадкових прав безпосередньо

спадкоємцями або за допомогою їх представників.

До другої групи включити норми здійснення спадкових прав не лише спадкоємцями, а й з участю інших учасників (відносини, пов'язані з заповідальним відказом чи заповідальним покладанням).

До третьої включити норми, спрямовані на охорону, захист, управління спадковим майном. Це не так норми, що регулюють відносини спрямовані на здійснення права на спадкування як норми, за допомогою яких встановлюється забезпечення дієвості порядку здійснення права на спадкування. Їх можна назвати нормами забезпечувального характеру, які тісно пов'язані із здійсненням спадкових прав.

Дії, як акти поведінки людей або окремої особи, яка наділена волею і здатна її виявляти, є предметом вивчення психології або інших наук про людину. Водночас це питання є актуальним і для науки цивільного права. Так як з волевиявленням окремих людей цивільне законодавство поєднує певні правові наслідки, воно є однією з підстав виникнення цивільно-правових відносин. Ґрунтуючись на цьому, цивільно-правові відносини можна поділити на дві групи:

1) правовідносини, що виникають з волі їх учасників – це дії;

2) правовідносини, що виникають з інших передбачених законом підстав – подій, адміністративно-правові акти [2, с. 425].

Специфікою спадкового правовідношення є те, що здійснення прав його учасників, може відбуватись як шляхом дії так і з інших підстав. Необхідно врахувати й те, що діяльність можна розуміти не лише як спосіб волевиявлення (наслідок поведінки), а й як вид роботи. Така діяльність має іншу правову природу. Як правило, вона виникає у вигляді способу виконання покладеного на уповноважену особу певного обов'язку.

Юридичні дії деякі автори поділяють на активні і пасивні. Ті дії, які знаходяться у динаміці можна назвати активними, а в статичності – пасивними. З цього виходили Д. І. Мейєр [8; 9, с. 254-255], М. М. Агарков [1], І. А. Бірюков [2, с. 172-173], Д. В. Горбась [5, с. 4].

Позицію про можливість здійснення суб'єктивних прав шляхом лише активних дій підтримують О. П. Сергєєв [13, с. 223], Є. О. Харитонов і Н. О. Саніахметова [17, с. 162-163].

В свою чергу М. Ф. Орзих зазначає, що здійснення суб'єктивних прав може відбуватись як у формі дій, так і у формі бездіяльності, І. А. Полонка уточнює, що правова поведінка – це не про-

сто дія, а діяння, що включає і бездіяльність [11, с. 29].

З цього приводу І. А. Бірюков зазначив, що пасивні дії ще називають «бездіяльністю». На його думку, термін «пасивні дії» більше придатний для розкриття змісту цього явища. Застосовуючи саме цей термін, ми акцентуємо увагу на вольовому характері пасивної дії [2, с. 173]. Адже з позицій цивілістики здійснення суб'єктивного спадкового права шляхом волевиявлення аж ніяк не можна назвати бездіяльністю.

Варто звернути увагу також на думку О. О. Кота [7], який ставить під сумнів загальнотеоретичні висновки Д. В. Горбася [5, с. 4] щодо обґрунтування існування суб'єктивних прав, здійснення яких полягає у пасивних діях управомоченої особи.

Не погоджуючись з Д. В. Горбасем, О. О. Кот зазначає, що «...на наш погляд, розв'язання проблеми визначення характеру поведінки управомоченої особи (вчинення нею дій) щодо здійснення її суб'єктивного права слід шукати значно глибше» [7].

Зокрема, на думку О. О. Кота, не можна визнати однозначно достовірними в цьому плані посилання Д. В. Горбася на норми сучасного цивільного законодавства. Так, згідно з ч. 3 ст. 1268 ЦК України спадкоємець, який постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом визначеного законом строку він не заявив про відмову від неї. Як вважає О. О. Кот, для того щоб цей приклад був конкретним, підлягає окремому обґрунтуванню теза про те, що вживання в законі терміна «право» означає наявність у спадкоємця суб'єктивного права на прийняття спадщини. В обґрунтуванні цієї тези О. О. Кот посилається на відомого радянського вченого в області спадкового права В. І. Серебровського, який ненавбачливо виходив з того, що існування суб'єктивного цивільного права неможливе без своєї протилежності – правового обов'язку, а як так, то «право на набуття спадщини» не може бути віднесене до числа суб'єктивних прав [7, с. 22–23].

Ознайомившись з думкою О. О. Кота щодо некоректності і необґрунтованості наведеного Д. В. Горбасем прикладу, звернемо увагу на таке.

По-перше, Д. В. Горбась фактично відповів на поставлене питання про наявність суб'єктивного права на прийняття спадщини, зазначивши, що таке право деякі спадкоємці мають (не здатні мати, а мають) в тому числі і ті, права, що зазначені у ч. 3 ст. 1268 ЦК. Зрозуміло, такі права особа матиме за наявності події – відкриття спадщини [5].

По-друге, хоча О. О. Кот і вважає, що не можна однозначно визнати достовірним посилання на норми сучасного цивільного законодавства, але Д. В. Горбась, посилаючись на ст. 1268 ЦК, вважає її достовірною, а ми зі своєї сторони, уточнимо, що згідно з ч. 2 ст. 26 ЦК особа зазначена у ч. 3 ст. 1268 не лише здатна прийняти спадщину, а й є такою, що її прийняла. Тим самим вона здійснила встановлене законом належне їй право з моменту відкриття спадщини.

По-третє, є необхідність звернути увагу на думку Ю. К. Толстого, щодо позиції В. І. Серебровського і М. А. Гурвіча. Так, аналізуючи юридичну природу права на прийняття спадщини В. І. Серебровський зазначав, що далеко не всякому суб'єктивному праву кореспондується чийсь обов'язок, іншими словами, є такі суб'єктивні права, які не є елементами правовідношення. А М. А. Гурвіч розглядає односторонні волевиявлення як суб'єктивні права [15, с. 34].

В свою чергу, як зазначає Ю. К. Толстой, право на прийняття спадщини є суб'єктивним правом, якому протистоїть відповідний обов'язок всякого і кожного не заважати спадкоємцю здійснювати своє право [там само]. Як бачимо, В. І. Серебровський не заперечує наявності суб'єктивного права, а лише підкреслює, що не всякому суб'єктивному праву кореспондується чийсь обов'язок.

Після здійснення спадкового правовідношення деякі права і обов'язки не зникають. Вони перебувають мовби в підбадьорливому стані, але уже поза спадковим правовідношенням.

Прикладом таких позаспадкових прав можна назвати ст. 1240 ЦК під назвою «Право заповідача на покладання на спадкоємця інших обов'язків». Згідно змісту цієї статті [18]:

1. Заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій немайнового характеру, зокрема щодо розпорядження особистими паперами, визнання місця і форми здійснення ритуалу поховання.

2. Заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій, спрямованих на досягнення суспільно-корисної мети.

Зміст названої норми тісно пов'язаний зі статтями 1237, 1238, 1239 ЦК, які у своїй сукупності регулюють порядок здійснення заповідального відказу, предметом якого може бути передання відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини [там само].

Як видно, в один заповіт можуть бути включені як права заповідача на заповідальний відказ так і покладання на спадкоємця інших обов'язків.

Основною відмінністю таких дій є те, що на спадкоємця покладається обов'язок немайнового характеру, а на виконавця заповідального відказу – майнового.

Щодо правової природи названих правових категорій, то існує декілька позицій з цього питання. Так, Є. О. Рябоконт вважає, що поняття «покладання» в контексті даної статті охоплюється лише відносини, врегульовані частиною другою, адже лише вона вказує на конститутивну ознаку покладання – спрямованість дій, які слід вчинити спадкоємцеві, на досягнення суспільно-корисної мети. Оскільки ч. 1 ст. 1240 ЦК не зазначає про суспільно-корисну мету та обмежується лише обов'язками немайнового характеру, предметом її регулювання відносини покладання не є [12, с. 71].

Як бачимо, Є. О. Рябоконт у своєму висновку про покладання на спадкоємця інших крім майнових обов'язків, пов'язаних зі спадкуванням за заповітом, критично ставиться до ч. 1 ст. 1240 ЦК, вважаючи, що ця норма не вказує на «конститутивну» ознаку покладання, бо в ній не згадується про корисно суспільну мету покладання.

Враховуючи, що під «конститутивним» розуміється істотний, визначальний, основоположний [10, с. 372], то важко сказати, чому «конститутивною» є лише ч. 2 ст. 1240. Адже у ч. 1 як і у ч. 2 ст. 1240 вималюються необхідні елементи спадкового правовідношення (суб'єкт, об'єкт, зміст).

Хоча Ю. О. Заїка теж зазначав, що на відміну від заповідального відказу, який має виключно майновий характер і визначає конкретну особу одержувача, інтерес у заповідальному покладанні набуває публічного характеру. Тим самим професор Ю. О. Заїка фактично погоджується з Є. О. Рябоконт, що ч. 1 ст. 1240 не є джерелом регулювання заповідального покладання, бо інтерес у заповідальному покладанні набуває публічного характеру [2].

З цього приводу І. В. Жилінкова зазначає, що заповідач відповідно до ст. 1240 ЦК може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій немайнового характеру, що стосується особисто спадкодавця. Таке розпорядження може торкатися питань, пов'язаних із процедурою поховання спадкодавця, розпорядження його особистими документами, рукописами, архівами, тощо [6].

Спадкодавець може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій немайнового характеру, спрямованих на досягнення суспільно корисної мети – організувати виставку наукових праць, архівних матеріалів, бібліотеки заповідача тощо [там само].

Як видно, І. В. Жилінкова виокремила два види певних дій немайнового характеру, які можуть бути зазначені у заповідальному покладанні:

- а) дії, що торкались особисто спадкодавця;
- б) дії, що спрямовані на досягнення корисної мети.

Дещо критично поставилась до змісту ст. 1240 ЦК і С. Я. Фурса, яка звернула увагу на те, що у даній статті не встановлено ні права вимоги виконання обов'язку, ні суб'єктів, які вправі контролювати його виконання. Наприклад, спадкоємець Іванов зобов'язується повернути громадянину Сидорову належний останньому комп'ютер, тобто у цьому разі повернення такої речі вправі буде вимагати Сидоров. При відсутності конкретного положення у заповіті правом вимагати виконання обов'язків для загальнокорисної мети володітиме кожна із зацікавлених у виконанні осіб або виконавець заповіту [16, с. 1003].

Звернемо увагу також і на те, що ст. 1240 ЦК хоч і є джерелом цивільного спадкового законодавства, але це джерело як ні яке інше, поєднане з верховенством права, в основі якого крім законодавчих лежать і соціальні норми, насамперед моральні, які відіграють важливе місце в формуванні поведінки як заповідача, так й інших суб'єктивних спадкових правовідносин.

При цьому елементами такої поведінки є воля та совість людини, які з одного боку, дають змогу приймати осмислені рішення відносно певних дій щодо розпорядження особистими паперами, визначенням місця і форми здійснення ритуалу поховання, а з другого – співвідносити свою поведінку з поведінкою інших людей, особливо тих, яким довіряє, вірить яким і є надія, що вони виконають, зазначені в його заповіті розпорядження [9, с. 165–166].

При аналізі ст. 1240 ЦК необхідно врахувати й положення статей 303, 304, 305, 306 ЦК, у яких йдеться про законодавче регулювання відносин, об'єктом яких виступають особисті папери [18].

Особливо ті їх положення, які впливають з можливості розпорядження, зазначеному в заповіті чи усному вираженні своєї волі. З цього приводу Р. О. Стефанчук зазначав, що законодавець окремо визначає можливість розпорядження фізичної особи на випадок її смерті. Таке розпорядження повинно здійснюватися, як правило, в письмовій формі, (у заповіті). Однак можливе і усне розпорядження. В останньому випадку право на особисті папери померлої особи переходять до спадкоємців [14, с. 512].

З цього випливає, що особисті папери належать їх власникові, а як власник він може розпоряджатися ними на свій розсуд.

На думку Р. О. Стефанчука, сутність розпорядження особистими паперами полягає в можливості визначити їх фактичну долю. Так, зокрема, фізична особа має право:

а) передати особисті папери іншій особі, у тому числі і до бібліотек чи архівів;

б) відмовитись від них шляхом заяви про це або вчинення інших свідомих дій, що свідчать про намір відмови від особистих паперів (наприклад, викинути свій щоденник у смітник);

в) знищити особисті папери. При цьому, мова йде не стільки про розпорядження самими особистими паперами як матеріальними благами, скільки про використання інформації, що міститься в них[там само].

Як бачимо, при визначенні права на особисті папери як об'єкти спадкового правовідношення, потрібно врахувати і специфіку здійснення права на них.

Погоджуючись з вищенаведеною характеристикою змісту розпорядження власника особистих паперів, необхідно звернути увагу і на попереднє твердження Р. О. Стефанчука, особливо в тій частині, у якій йдеться про розпорядження особистими паперами у разі смерті їх власника[14].

Таке розпорядження, на його думку, може відбуватися як письмово так і усно. Крім того, він може розпоряджатися ними і шляхом опублікування. Власник може призначити виконавця заповіту, на якого будуть покладені, зазначені у заповіті вимоги.

Але ж у зв'язку з тим, що заповіт це письмовий правочин, то про усне розпорядження особистими паперами у разі смерті їх власника йтися не може.

Тут матиме місце не розпорядження особистими паперами, а про втрату власником інтересу до них. За таких умов особисті папери власника після його смерті повинні бути включені в склад спадщини. І лише після прийняття спадщини спадкоємець, ставши власником особистих паперів покійного, може вирішувати питання про їх публікацію, чи розпоряджатись ними іншим чином.

При цьому спадкоємець хоч і стане власником особистих паперів спадкодавця, але їх публікація може відбутися лише за згодою його дітей, удови (вдівця), а якщо їх немає – батьків, братів, сестер (ч. 4 ст.303 ЦК).

Враховуючи, що за підставами реєстрації культурних цінностей на сьогодні у спадкову масу можуть входити два їх види:

– частіше всього це ті, які знаходяться у приватній власності фізичних осіб і не поставлені на державний облік. Ступінь їх культурної цінності,

як правило, не визначена і рідко хто намагається її встановити;

– рідше – музейні предмети, які зареєстровані в недержавній частині Музейного фонду України і перебувають в приватній власності фізичних осіб як суб'єктів цивільних правовідносин. Саме про згадані у ч. 3 ст. 306 ЦК культурні цінності можна говорити, що вони є такими, які мають наукову, художню, історичну цінність і можуть бути використані у вигляді кореспонденції.

Що ж до незареєстрованих культурних цінностей, які існують у вигляді особистих паперів і які перебувають у приватній власності без здійснення їх реєстрації, то бажано було б відшукати додаткові важелі розпорядження ними у тому числі і шляхом публікації. Для цього варто було б врахувати як законодавчу так і судову практику Франції. Так, якщо у склад спадщини входять особисті папери не лише як такі, що мають наукову, художню історичну цінність, а й цінність, пов'язану з історією сім'ї (деякі коштовності, листи, портрети і т. п.), то з точки зору судової практики вони не повинні розпорошуватися, а знаходитись в одного з членів сім'ї. При відсутності ж загальної згоди з боку сім'ї, відповідального призначає суд, з вибором найкращого кандидата для збереження і охорони певних цінностей[4, с. 132].

На нашу думку, в перелік особистих паперів, пов'язаних з історією сім'ї, бажано було б включити ордени і медалі, дипломи, грамоти, атестати, фотографії, ікони, фонограми голосів померлих членів сім'ї тощо. Моральний аспект належності цих та інших подібних паперів повинен превалювати над їх міноюю вартістю.

Дещо по іншому законодавством Японії вирішуються питання, пов'язані з культом предків (могильні пам'ятники, земельні ділянки, що можуть бути використані під могилу, родовідні книги тощо).

Ці об'єкти у склад спадщини не включаються і на них спадкове право не розповсюджується[3, с. 261].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зауважити, що під час здійснення прав учасників спадкового правовідношення, об'єктом якого виступають культурні цінності, застосовується поєднання таких підходів до їхньої реєстрації, підставами до включення у спадкову масу яких можуть бути два їх види. До першого відносимо ті з них, що знаходяться у приватній власності фізичних осіб, і які не поставлені на облік і, відповідно, з неустановленою згідно процедур чинного законодавства ступінню культурної цінності;

до другого виду відносимо музейні предмети, які зареєстровані в недержавній частині Музейного фонду України і перебувають в приватній власності фізичних осіб як суб'єктів цивільних правовідносин. Враховуючи наявні в теоретичних узагальненнях правознавців міркування і обґрунтовані висновки щодо спадкового правовідношення, об'єктом яких виступають особисті папери, важливо врахувати, що в їх основі лежать – крім законодавчих, і соціальні норми, насамперед моральні, які мають значний вплив на формування суб'єктивних спадкових правовідносин.

Список використаної літератури

1. Агарков М. М. Проблемы злоупотребления правом в советском гражданском праве. *Известия АН СССР. Отделение экономики и права*. 1946. № 6. С. 424–436.
2. Бірюков І. А., Заїка Ю. О. Цивільне право України. Загальна частина : навч. посіб. Київ : КНТ, 2006. 480 с.
3. Вагацума С., Тору Ариидзуми. Гражданское право Японии: в 2-х кн. Пер. с яп. В. В. Батуренко. Москва : Прогресс, 1983. Кн. 1. 352 с.
4. Вуарен П., Губо Ж. Гражданское право. Частное нотариальное право. Режимы имущественных отношений между супругами. Наследование по закону – безвозмездные сделки (завещание, дарение). Перев. с французского. Москва : ФРПК. 2007. 384 с.
5. Горбась Д. В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб: поняття, способи, межі : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 20 с.
6. Жилінкова І. В. Цивільне право України: Академічний курс: підруч.: у двох томах. Т. 1. Загальна частина. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 520 с. (Глава 30).
7. Кот С. І. Культурна спадщина. Енциклопедія історії України : Т. 5: Кон – Кю. Київ : В-во «Наукова думка», 2008. 568 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kulturna_Spadschina. с. 22–23.
8. Мейер Д. И. Русскогражданское право. МГУ им. М. В. Ломоносова. Каф. гражд. Права. Юрид. фак. Москва : Статут, 2000. 830 с. (Классика российской цивилистики). С. 254–255.
9. Мейер Д. И. Русское гражданское право. СПб., 1902. 280 с.
10. Новий словник іншомовних слів. Укладання і передмова О. М. Сліпушко. 20000 слів. К. : Аконіт, 2008. 847 с.
11. Полонка І. А. Генезис сутності правової поведінки та пропозиції щодо поняття. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-2(1). С. 28–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_10_2%281%29_10.
12. Рябоконт Є. О. Актуальные проблемы спадкового права : нав. посіб. Київ : КНТ, ЦУЛ 2014. 336 с. (підрозділ 2.2).
13. Сергеев А.П. Гражданское право. Часть 1. Учебник. М. : Изд.-во ТЕИС, 1996. 552 с.
14. Стефанчук Р. О. Цивільне право України : навч. посіб. [Наук.-практ. коментар]. Київ : Правова єдність, 2009. 536 с.
15. Толстой Ю. К. К теории правоотношения. Ленинград .Изд-во Ленинградского Ун-та. 1959. 88 с.
16. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Цивільний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Видання четверте, переробл. та доп. Київ : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2010. С. 1003.
17. Харитонов Е. О, Саниахметова Н. А. Гражданское право ; Частное право ; Цивилистика ; Физические лица ; Юридические лица ; Вещное право ; Обязательства ; Виды договоров ; Авторское право ; Представительство. Київ : А.С.К., 2001. 830 с.
18. Цивільний кодекс : [науково-практичний коментар]. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. 740 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Мартинюк Тетяна Миколаївна – аспірант кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ;
INFORMATION ABOUT THE AUTHOR
 Martyniuk Tetiana Mykolaiivna – Postgraduate Student at the Department of Civil Law and Process of National Academy of internal Affairs;
 martunyk991@ukr.net